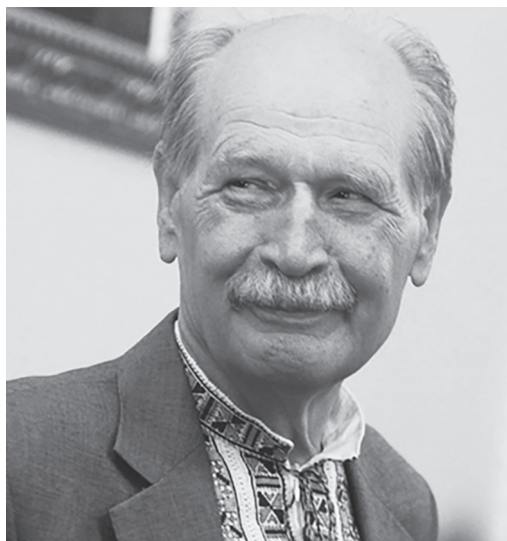

Михайло ГНАТЮК

*доктор філологічних наук
професор, завідувач кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства
Львівського національного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0742-8272>
e-mail: mychajlo.hnatiuk@gmail.com*

СЛОВО ПРО ВЧЕНОГО: ДО 90-РІЧЧЯ МИКОЛИ ІЛЬНИЦЬКОГО

У вересні 2024 р. літературна спільнота України відзначила 90-річчя патріарха української літературознавчої науки, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАН (Національної академії наук) України, дійсного члена НТШ (Наукового товариства ім. Шевченка), лауреата низки літературних премій, професора кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету ім. І. Франка, головного наукового співробітника відділу літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Миколи Ільницького.

Філологічний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка разом з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича провели Всеукраїнську наукову конференцію «На перехрестях віку» на пошану знаного літературознавця, у якій взяло участь 70 учених із вишівських центрів та академічних установ України і Польщі. Літературознавці, мовознавці, історики, культурологи, фольклористи Львова, Києва, Івано-Франківська, Чернівців, Дрогобича, Луцька, Вроцлава, Познані окреслили основні напрями творчої діяльності ювіляра, а також обговорили перспективи подальшого розвитку літературознавчої науки в Україні.

«Читаючи, перечитуючи...» – одна з останніх книжок М. Ільницького, який уже протягом шести десятиліть пильно стежить за літературним процесом в Україні. Сучасники та літературна молодь мають змогу звіряти свої думки про слово з одним із найтитулованіших літературознавців України. Сьогодні важко переоцінити вклад ученого в історію літератури, теорію літератури та літера-

турну критику – у кожній із цих галузей присутнім залишається вагоме слово вченого.

Народився М. Ільницький 23 вересня 1934 р. на Турківщині. Рано втратив батька. Ще в дитячому віці виявився інтерес до читання, який переріс у захоплення літературою, що привело майбутнього вченого в кінці 50-х років XX ст. на філологічний факультет Дрогобицького педагогічного інституту ім. І. Франка. Долаючи пішки неблизький шлях від родинного села Ільник до Франкового Дрогобича, студент М. Ільницький не марнував роки навчання. Як згодом скаже сам ювіляр: «Я білу днину не здармую,/ Як похитнуся – не впаду:/ Я зиму цю перезимую,/ Я цю ріку перебреду» (Ільницький, 2011, с. 108).

Від захоплення творчістю Івана Франка почалося входження Миколи Ільницького в літературу. Другим крилом творчості була мамина пісня, що спонукала до поетичних спроб, які творив ще у школі. Літературознавець В'ячеслав Брюховецький написав про це так: «Можна напевно сказати: чуття слова й образу, що так завжди приваблює в критикові Миколі Ільницькому, здобуте не тільки філологічними студіями, а закладене змалечку в душу маминою піснею» (Брюховецький, 1995, с. 71). Як тут не згадати збірку фольклорних матеріалів «Ой зацвіла черемшина: народні пісні з голосу Ганни Ільницької» (1981). До фольклорних записів учений повернеться у пізнішій публікації – «Народні пісні в записках Михайла Яцкова» (1983).

Особливою датою в житті М. Ільницького став 1956 р. – 100-річчя від дня народження І. Франка, коли дрогобицький студент, наслідуючи працьовитість свого великого земляка, сміливо взявся за поважну працю популяризувати його творчість у багатьох кутках України: на Львівщині, Івано-Франківщині, Донбасі. Молодий учений мав можливість побувати з лекціями у прикордонній смузі (туди можна було дістатися лише за спеціальною перепусткою) далеких сіл Турківщини, зокрема Дидьові, де свого часу жив знайомий Івана Франка – о. Ілько Кузів. Про цього непересічного священника маємо низку спогадів сучасників. Тоді ж молодий майбутній учений познайомився з українським культурним простором Надсяння, «де Сян пливе зелений» (Франко, 1976, с. 138). Звідси особлива пристрасть ювіляра до мандрів, передусім книжкових. У цей час М. Ільницький дебютував як поет і літературний критик.

Микола Ільницький закінчив Дрогобицький педінститут у 1957 р. і почав працювати у дрогобицькій обласній газеті «Радянське слово», а після ліквідації Дрогобицької обл. – у львівській молодіжній газеті «Ленінська молодь». Принагідно зазначу, що, незважаючи на назву, газета, яка розповсюджувалася в низці західних областей, проводила велику роботу щодо повернення до активного літературного життя репресованих письменників. У час хрущовської відлиги редакція в тих обмежених умовах намагалася продовжувати традиції галицької періодики міжвоєнного двадцятиліття. У цих умовах молодий газетяр мав можливість комунікувати з львівськими літераторами, мистецтвознавцями, акторами: Миколою Петренком, Володимиром Патином, Володимиром Лучуком, Богданом Горинем, Михайлом Косівим, Теодозією Бриж, Євгеном Безніском. На сторінках газети друкували поетичні добірки тоді молодих Ігоря Калинця, Романа Кудлика, Романа Лубківського.

На початку 60-х років XX ст. до Львівського університету приїжджали з Києва Іван Драч, Іван Дзюба, Микола Вінграновський. Це стало символом єднання Сходу і

Заходу України – першого після упівського спротиву української молоді тоталітарній системі. Додалися й особисті зустрічі Миколи Ільницького з львівськими характерниками – письменниками міжвоєнного Львова: Михайлом Яцковим, Михайлом Рудницьким, Володимиром Ёжицьким.

У 1964 р. М. Ільницький почав працювати в редакції часопису «Жовтень» (тепер – «Дзвін»), у якому панувала творча атмосфера, створена непересічними особистостями. Мудрі літературні поради давали тодішня голова відділення Спілки письменників Ірина Вільде, редактор «Жовтня» Ростислав Братунь, пізніший редактор Роман Федорів. У цей час молодий учений посилено працював у львівських бібліотеках, вивчаючи заховані в архівах матеріали про літературне життя України першої половини ХХ ст., зокрема про літературний процес у Галичині міжвоєнного періоду.

У 60–90-х роках ХХ ст. після довгих років сталінського терору, незважаючи на всі ідеологічні обмеження суспільства, вчений (кандидат, а потім – доктор наук) відкривав постаті духовно-інтелектуального життя України: Олександра Олеся, Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари, Миколи Куліша, Євгена Плужника, особливо Богдана Ігоря Антонича. Поряд із цим М. Ільницький працював над естетичними студіями про твори І. Франка «Поєдинок», «Майові елегії», «Смерть Каїна», «Зів'яле листя», «Перехресні стежки». Літературознавчий пошук ученого йшов не до соціологічних оцінок, а до з'ясування психологічних аспектів творчості, як-от ментальних особливостей бойка і гуцула у творах геніального письменника. Крізь призму Франкових вимог до літератури дослідник намагався осмислити творчість Михайла Яцкова, Василя Щурата, молодомузівців, поетів «Празької школи». Добрий аналітик М. Ільницький, «не вдовольняючись самим тільки первісним емоційним враженням від художнього феномена, цурається поверхової аналітичності і прагне раціонально осмислити джерела явища, внутрішню структуру, контекстуальні й інтернаціональні зв'язки» (Тихолоз, 2004, с. 16). Колеги відзначали високу ерудованість ученого, його постійну жагу пізнання, яку І. Франко називав *semper tiro*. Поет, літературознавець, вихователь молодих талантів проходив вишкіл в осмисленні видатних українських літературознавців: Миколи Зерова, Олександра Білецького, Леоніда Новиченка.

Етапною у творчому зростанні вченого-літературознавця стала книжка «Барви і тони поетичного слова» (Ільницький, 1967). Ця, на перший погляд, невелика збірка статей знаменувала новий спосіб літературознавчого осмислення постатей мистців Б. І. Антонича, М. Яцкова, О. Архипенка. Тут маємо також ґрунтовні спостереження над творами поетів: Івана Драча, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Володимира Лучука, Василя Голобородька, Романа Кудлика; прозаїків: Романа Федоріва, Романа Іваничука, Володимира Яворівського, Ніни Бічуї. Згодом одна за одною з'являлися збірки «Тасмніці музи» (1971), «Енергія слова» (1978), «На вістрі серця і пера» (1980), «Людина в історії» (1989), а також літературні портрети Бориса Олійника, Дмитра Павличка, Ігоря Калинця.

На межі ХХ–ХХІ ст. Микола Ільницький увійшов до когорти інтелектуалів, до чиєї думки прислухаються сучасники – Іван Дзюба, Юрій Барабаш, Микола Жулинський – ті дослідники, для яких ювіляр є авторитетним знавцем української літератури різних періодів. Тому цілком закономірним стало обрання вченого у 2003 р. членом-кореспондентом НАН України.

Твори, які відчитав М. Ільницький, особливо в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст., набули нового звучання серед сучасників, особливо студентства. Це був час, коли ламалися стереотипи про літературу. Микола Ільницький, який належить до найпрацьовитіших наших літературознавців, відкривав заховані у спецфондах твори української літератури. Варто лише згадати тих діаспорних письменників, кого сьогодні знаємо завдяки його старанням: Богдан Лепкий, Юрій Тарнавський, Богдан Нижанківський, Святослав Гординський, Богдан Рубчак, Ігор Костецький, Юрій Косач, Віра Вовк та ін. Додам, що раніше він спричинився до введення до літературного обігу незнаних досі імен українських літературознавців: Миколи Гнатишака, Леоніда Білецького, Дмитра Донцова, Євгена-Юлія Пеленського, Дмитра Козія.

Захоплення М. Ільницького творчістю Б. І. Антонича стало одним із наріжних каменів його літературознавчих пошуків. Першовідкривачем творчості поета став Дмитро Павличко, видавши 1967 р. збірку «Пісня про незнищенність матерії», що стало поштовхом для М. Ільницького до ґрунтовного дослідження творчості цього унікального та на той час мало знаного поета. У часописі «Жовтень» учений опублікував літературознавчі статті про Б. І. Антонича й низку його поезій. Також у співавторстві з Р. Лубківським видав збірник «Весни розспіваної князь: Слово про Антонича» (1989). Захоплення М. Ільницького творчістю Б. І. Антонича реалізувалося в колективній монографії «Мистецтво творить шал і розум», виданій 2011 р. у Львівському університеті ім. І. Франка, яка містить також дослідження учнів та послідовників ученого з України, Польщі, Словаччини.

Критика вже звертала увагу на ремінісценсії та алюзії Ільницького-поета з творами автора «Зеленої євангелії»: «Ростуть слова, немов росте трава,/ І зріють, як у колоску насіння» (Ільницький, 2011, с. 78), що нагадує Антоничеве «Росте Антонич і росте трава...» (Антонич, 2009, с. 218). Попри те, що М. Ільницький успадкував певні художні засоби знаних поетів, і в поезії, і в літературознавстві він «тяжіє до класичної ясності та культурологічної книжності» (Б. Тихолоз). Поезія М. Ільницького – це поезія притишеного, позбавленого крикливості й патетики голосу, вона передає суть ученого-філософа, книжника з особистим поглядом на плинність людського буття, тривогу за сьогодення. У суто наукових студіях М. Ільницький використовує способи аналізу, що їх виніс із літературної критики. Він має свої секрети творчості: «Я ніколи не пишу за принципом положення, а потім його розгортання. В мене й критика радше виникає так, як твориться вірш, – до якоїсь істини доходжу найчастіше суто асоціативним шляхом. Коли щось мене схвилює, стривожить, я намагаюся збагнути це. Процес з'ясування і є сюжетом моїх статей» (Брюховецький, 1984, с. 65). Додам до цього, що мовиться про поєднання художності та логіки розгортання думки, яка підпорядкована законам суто наукового тексту. А це робить спостереження вченого особливо цінними.

Вважаю, що саме М. Ільницькому належить теоретичне обґрунтування модернізму у творах українських поетів Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Це втілювалося у виданнях антологій модерної української поезії «Розсипані перли. Поети “Молодої Музи”» (1989), «Над рікою часу: західноукраїнська поезія 20–30-х рр. ХХ ст.» (1999).

Поряд із цим ще у 60-х роках ХХ ст. М. Ільницький захопився «культурним материком Сходу» – літературою Індії, Китаю, країн арабо-мусульманського світу. Разом із відомим сходознавцем Яремою Полотнюком учений вивчав та перекладав твори Гафіза Ширазького (شیرازی خواجه شمس‌الدین محمد حافظ), Сааді Ширазі (سعدی شیرازی), Джалаледдіна Румі (رومی مولانا جلال الدین محمد), Абулькасіма Фірдоусі (حکیم ابوالقاسم فردوسی توسی). Пізніше ці студії продовжилися у співпраці зі сходознавцем Романом Гамадою, результатом чого стало видання творів перського поета С. Ширазі «Гулістан» («Трояндовий сад», 1258), «Бустан» («Плодовий сад», 1257). Ці поеми написані у формі захопливих оповідок і доповнені поетичними афоризмами. Вони стали доступними для українського читача не тільки як пам'ятки перської літератури, а й як своєрідні посібники з вивчення перської мови. У 2016 р. М. Ільницький разом із Р. Гамадою підготував переклад першої книжки відомого твору А. Фірдоусі «Шах-наме». Це видання вийшло після смерті Романа Гамади – його Микола Ільницький допрацював разом із Надією Вишневською. Цього року має вийти друге видання. У 2018 р. Львівський національний університет ім. І. Франка разом зі Спілкою письменників України заснували літературну премію ім. Р. Гамади за переклади зі східних мов, лауреатом якої у 2022 р. став ювіляр за переклад зі санскриту «Бхагавад-Гіти».

У 1989 р. М. Ільницький був серед тих українських учених, що відроджували діяльність НТШ, на сторінках якого він видав низку літературознавчих і культурологічних досліджень. На початку 90-х років ХХ ст. учений перейшов на роботу до Львівського національного університету ім. І. Франка. Тут він завоював авторитет серед викладачів і студентів. У 2001 р. у Львівському університеті створена кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства, першим завідувачем якої став проф. М. Ільницький. Ювіляр є доктором *honoris causa* Дрогобицького педагогічного університету ім. І. Франка.

Питання теорії літератури, як і компаративістики, завжди були предметом пильної уваги вченого. Він переливав із ґрунтовними коментарями малоцитовану сьогодні

працю Леоніда Білецького з методології українського літературознавства «Основи української літературно-наукової критики» (вперше видана у Празі 1925 р.). На основі цієї монографії сучасне покоління літературознавців має можливість відчитати ті теоретичні дискусії, які точилися в нашій науці про літературу у XIX – на початку XX ст. Серйозними теоретичними пошуками відзначені дослідження М. Ільницького «Від “Молодої Музи” до “Празької школи”» (1995), «Українська повоєнна еміграційна поезія» (1995), «Критики і критерії: українська літературно-критична думка в Західній Україні 20–30-х рр. XX ст.» (1998), «Драма без катарсису: сторінки літературного життя Львова першої половини XX ст.» (1999; 2003).

Молоде покоління вчених-літературознавців взує на жанр монографічних студій, які під рукою М. Ільницького набувають нових рис дослідницької перспективи. Саме такими є підручники та посібники для студентів й аспірантів «Порівняльне літературознавство» (у співавторстві з Василем Будним). Після львівського видання підручник видала й Києво-Могилянська академія (2008), на ньому виховано не одне покоління вчених-компаративістів.

У 2007–2009 рр. у видавничому домі «Києво-Могилянська академія» вийшли друком три книжки М. Ільницького «На перехрестях віку». До того часу високої честі такого видання удостоєний лише академік НАН України Іван Дзюба. Кожен том цього видання охоплює студії автора над літературним процесом в Україні та зарубіжжі.

Не збавляє М. Ільницький наукового пошуку і тепер. Із друкарського верста зійшли дві останні книжки вченого – «Читаючи, перечитуючи... Літературознавчі статті, портрети, роздуми» (Ільницький, 2019) та «Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації» (Ільницький, 2023а).

До першої книжки ввійшли унікальні в нашій науці про літературу роздуми над творчістю малознаних досі українських літературознавців Степана Балея і Михайла Мухина та письменників Дмитра Загула, Ярослава Цурковського і Йосипа Позичанюка. Збірка франкознавчих досліджень складається з публікацій різних років, переосмислених у наші дні, зокрема компаративістичних: «Й. В. Гете й І. Франко:

антиномія природи і духу», «Фаустівський мотив у поемі “Смерть Каїна”», «Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валленродизму», «Два варіанти лисячої одісеї: “Лис Микита” Івана Франка і “Райнеке-Лис” Й. В. Гете», «Ментальність бойка і гуцула (“Ярмарок у Смержу” І. Франка і “У корчмі” Г. Хоткевича)». Відзначу й теоретичні напрацювання вченого в галузі франкознавства: «Між ідеологією й естетикою: франкознавчі дослідження міжвоєнного двадцятиліття у Західній Україні», «Франкіана Якіма Яреми».

Оригінальні спостереження М. Ільницького на тему валленродизму в І. Франка зокрема та літературі загалом. Як зазначає учений, не можна прямолінійно накладати тему валленродизму ні на постать Адама Міцкевича (Adam Mickiewicz), ні на постать Івана Франка, оскільки «у них відбилася внутрішня глибинна реальність психіки, де верхня свідомість корелює сумніви й спокуси на екрані символізованої підсвідомості, визначаючи характер суспільно-етичної установки й основну лінію життя й поведінки» (Ільницький, 2023b, с. 88).

Не оминув увагою вчений і питання фальсифікації творчості І. Франка в радянський період. Для сучасного покоління учених-франкознавців прикрою історією став факт приписування Іванові Франку поеми «Папі в альбом», яку начебто вже хворий письменник продиктував Мар'янові Колодію. Виконуючи замовлення радянських спецслужб, підлаштовуючись під стиль поета, М. Колодій надрукував цей фальсифікат у журналі «Жовтень» (1951, № 7) та у збірнику «Іван Франко проти Ватикану» (Київ, 1953). Тоді ж цей фальсифікат був уміщений у 20-томному виданні творів письменника. У вересні 1956 р. проти цього виступив тодішній завідувач кафедри російської літератури Львівського університету проф. Михайло Пархоменко, що не було співзвучне з його попередніми погромницькими виступами. Це призвело до несправедливого цькування професора вченими університету й відомими письменниками. Микола Ільницький досить детально дослідив це питання, аргументовано довів суть фальсифікату у статті «Історія однієї фальсифікації», реабілітувавши М. Пархоменка, який «незабаром перебрався до Москви, працював в Інституті світової літератури

ім. Максима Горького, написав кілька досліджень про І. Франка, зокрема про його естетичні погляди, а трактат “Із секретів поетичної творчості” переклав російською мовою і видав у Москві. Авторіві цієї статті у 1970-і роки доводилося зустрічатися з М. Пархоменком, котрий тоді міг дозволити собі те, що в Україні було неможливе» (Ільницький, 2023с, с. 254).

Як професор філологічного факультету, М. Ільницький бере активну участь у формуванні основних напрямів роботи кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету ім. І. Франка і відділу літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, виступаючи з доповідями на семінарах та конференціях. Для вченого завжди було важливим виявити момент змінного і стабільного в багатогранному українському літературному процесі.

Творчий діалог ученого з читачем продовжується, невгамовність професора підтримує його родина: дружина – знаний бібліограф Луїза Ільницька; донька – доктор філології Мар'яна Комариця; внук – оригінальний літературознавець кандидат філології, доцент Українського католицького університету Данило Ільницький. На робочому столі М. Ільницького – нові задуми, нові плани.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Антонич, Б. І. (2009). Весна. В Б. І. Антонич, *Повне зібрання творів*. Львів: Літопис.

Брюховецький, В. (1984). *Силове поле критики*. Київ.

Брюховецький, В. (1995). Розмова з Миколою Ільницьким. В Л. Таран, *Гороскоп на вчора і на завтра*. Київ.

Ільницький, М. (1967). *«Барви і тони поетичного слова»*. Київ: Радянський письменник.

Ільницький, М. (2011). *Вересневі відлуння*. Київ.

Ільницький, М. (2019). *Читаючи, перечитуючи... Літературознавчі статті, портрети, роздуми*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

Ільницький, М. (2023а). *Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації*. Львів: Апріорі, 2023.

Ільницький, М. (2023б). Іван Франко й Адам Міцкевич: до проблеми валенродизму. В М. Ільницький, *Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації*. Львів: Апріорі.

Ільницький, М. (2023с). Історія однієї фальсифікації. В М. Ільницький, *Іван Франко: антиномія природи і духу. Розвідки, інтерпретації*. Львів: Апріорі.

Тихолоз, Б. (2004). Насолода осягання. На берегах літературно-критичної Одісеї Миколи Ільницького. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* (Вип. 12: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького). Львів, 5–30.

Франко, І. (1976). «В Перемишлі, де Сян пливе зелений...». В І. Франко, *Зібрання творів: 50 т.* (Т. 2: Поезія). Київ: Наукова думка.

REFERENCES

Antonych, B. I. (2009). Vesna. In B. I. Antonych, *Povne zibrannia tvoriv*. Lviv: Litopys (in Ukrainian).

Briukhovetskyi, V. (1984). *Sylove pole krytyky*. Kyiv (in Ukrainian).

Briukhovetskyi, V. (1995). Rozмова z Mykoloiu Ilnytskym. In *L. Taran, Horoskop na vchora i na zavtra*. Kyiv (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (1967). «*Barvy i tony poetychnoho slova*». Kyiv: Radianskyi pysmennyk (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2011). *Veresnevi vidlunnia*. Kyiv (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2019). *Chytaiuchy, perechytuiuchy... Literaturoznavchi statyi, portrety, rozdumy*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2023a). *Ivan Franko: antynomiia pryrody i dukhu. Rozvidky, interpretatsii*. Lviv: Apriori, 2023 (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2023b). Ivan Franko y Adam Mitskevych: do problemy valenrodyzmu. In *M. Ilnytskyi, Ivan Franko: antynomiia pryrody i dukhu. Rozvidky, interpretatsii*. Lviv: Apriori (in Ukrainian).

Ilnytskyi, M. (2023c). Istoriiia odniiei falsyfikatsii. In *M. Ilnytskyi, Ivan Franko: antynomiia pryrody i dukhu. Rozvidky, interpretatsii*. Lviv: Apriori (in Ukrainian).

Tykholog, B. (2004). Nasoloda osiahannia. Na berehakh literaturno-krytychnoi Odisei Mykoly Ilnytskoho. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* (Vyp. 12: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu chlena-korespondenta NAN Ukrainy Mykoly Ilnytskoho). Lviv, 5–30 (in Ukrainian).

Franko, I. (1976). «V Peremyshli, de Sian plyve zelenyi...». In *I. Franko, Zibrannia tvoriv: 50 t.* (T. 2: Poeziia). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).